

Tyliosios knygos

*Skaitome knygas,
kuriose nėra žodžių*

LIETUVOS NACIONALINĖ
MARTYNO MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

Lentynos jau seniai linksta nuo paveikslėlių knygų – išmokome jas vertinti, suprato-
me, kad net jei knygoje žodžių ir labai mažai, istoriją ir vertę gali kurti paveikslėliai,
vaizdo ir teksto dermė, jų sinergija. Tačiau viena ypatingų paveikslėlių knygų lentyna
visai nelūžta. Ji beveik tuščia. Tai tyliųjų knygų lentyna.

Kas yra tyliosios knygos?

Tyliosios knygos yra paveikslėlių knygų rūšis, ypatinga tuo, kad jose nėra žodžių.
Naratyvas tokiose knygoje grįstas tarpusavyje susijusių vaizdų seka, jai būdinga tai,
kas ir grožiniams pasakojimams: yra veikėjai, įžanga, veiksmo plėtotė, kulminacija,
atomazga ir kt. Jos, kaip ir grožinė literatūra, gali būti skirstomos į įvairius žanrus
ir požanrius pagal pasakojimo apimtį, vaizduojamą pasaulį, temas, veiksmo po-
būdį, paskirtį ir t. t., pavyzdžiui, į noveles ir romanus, į realistines ir pasakines, į
psichologines ir nuotykinės ir t. t.

Paprastai tyliosioms knygoms priskiriamos ir tos, kuriose yra labai mažai žodžių,
pavyzdžiui, vienas kitas ištiktukas. Kartais žodinė informacija tampa iliustracijų da-
limi, pavyzdžiui, panaudojamos laikraščių iškarpos, etiketės, geografinių nuorodų
ženklai, laiko nuorodos ir panašiai. Be to, akademikai, nagrinėjantys tyliąsias knygas,
atkreipia dėmesį ir į tai, kad net jei naratyvas neturi jokių žodžių¹, vis vien knygoje yra
įvairios rašytinės informacijos: ne tik bibliografinė informacija, bet ir pavadinimas bei
anotacija, kurie, be abejonės, gali paveikti tai, kaip mes „skaitysime“ tyliąją knygą.
Kai kuriose tyliosiose knygoje galime aptikti ir lydimųjų straipsnių apie šių knygų
„skaitymą“, patarimų, kaip aptarti knygos turinį, į kokius dalykus atkreipti dėmesį,
netgi kokį žodyną pasitelkti pasakojant istoriją vaikams.

Kartais prie tyliųjų knygų priskiriamos ir vadinamosios knygos-parodos. Skirtingai
nuo naratyvinių tyliųjų knygų, jos paprastai neturi nei naratyvo, nei problemos². Tai
edukacinės knygos, pristatančios abėcėlę ar vaizduojančios įvairius objektus, ku-
riuos mažieji turi įvardyti. Kartais piešinėlį gali lydėti ir žodis, paaiškinantis, kas čia
pavaizduota, pavyzdžiui, po šuns paveikslėliu parašyta „šuo“.

Tyliosios knygos Vakaruose išpopuliarėjo XX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigoje³,
nors jų populiarumo mastas niekada neprilygo ir neprilygsta įprastoms paveiks-
lėlių knygoms. Todėl tyliosios knygos paprastai yra gana nišinė leidybos pasaulio
dalis.

Tyliųjų knygų ištakų, kaip ir visko, ieškoma praeityje. XX a. pradžioje būta vie-
nos kitos tyliosios knygos vaikams, jos paprastai būdavo edukacinės⁴. Slinktis nuo

1 Sandra L. Beckett. Wordless Picturebooks. In: Crossover Picturebooks. A Genre for All Ages. New York: Routledge, 2013, p. 116–117.

2 Maria Nikolajeva, Carole Scott. How Picturebooks Work. New York: Routledge, 2006, p. 9.

3 Sandra L. Beckett. Wordless Picturebooks. In: Crossover Picturebooks. A Genre for All Ages. New York: Routledge, 2013, p. 83.

4 Sandra L. Beckett. Wordless Picturebooks. In: Crossover Picturebooks. A Genre for All Ages. New York: Routledge, 2013, p. 81.

edukacinės medžiagos prie grafinių naratyvų įvyko XX a. antrojoje pusėje⁵. Kaip viena ryškiausių įtakų išskiriami XX a. antrosios pusės italų knygų menininkų ir dizainerių darbai – buvo eksperimentuojama vaikų knygų formomis, kuriamos bežodės, bet net ir nebūtinai naratyvinės knygos. Paraleliai vystėsi ir paveikslėlių knygos – kai kurie paveikslėlių dailininkai kūrybiniame procese pajusdavo, kad viską gali pasakyti vien tik vaizdu ir nebereikia jokių žodžių.

Skaitytojas - bendraautoris

Tyliosios knygos skaitymas – kūrybiška veikla, stipriai įpareigojanti skaitytoją ar pasakotoją, bet kartu ir suteikianti jam daug laisvės. Šios knygos mums siūlo tik paveikslėlių seką, tam tikrą naratyvą, todėl skaitytojui ar pasakotojui tenka pasirinkti pasakojimo ilgį ir išsamumą, žodyną, aplinkybes, akcentus ir t. t. Ir todėl kiekvienas tokios knygos perskaitymas vis kitoks, unikalus, nes kiekvienas, imdamasis tokios knygos, ją praturtina savo patirtimi, žodynu, fantazija. Tokių knygų skaitymas kelia iššūkį tiek suaugusiajam, tiek jaunajam skaitytojui.

Ar tyliosios knygos skirtos tik vaikams?

Tyliųjų knygų yra sukurta tiek vaikams, tiek paaugliams, tiek suaugusiesiems, jos gali būti visai nesudėtingos, aiškaus naratyvo, lengvai iškoduojamos, tačiau gali būti ir daugiasluoksnės, iš skaitytojo reikalaujančios didesnės vizualinio raštingumo ir literatūrinės patirties. Be abejonės, dažniausias – ypač komercinių – tyliųjų knygų adresatas yra vaikai.

⁵ Sandra L. Beckett. Wordless Picturebooks. In: Crossover Picturebooks. A Genre for All Ages. New York: Routledge, 2013, p. 82.

Tyliosios ar bežodės?

Skaitydami įvairią literatūrą galite sutikti tiek terminą „tyliosios knygos“, tiek „bežodės“. Abu jie reiškia tą patį. Bežodžių knygų terminas (angl. *wordless books*) labiau įsigalėjęs akademinėje srityje, tuo tarpu terminas „tyliosios knygos“ (angl. *silent books*) dažniau vartojamas už akademinio pasaulio ribų.

Kokia yra tyliųjų knygų vertė?

Tyliųjų knygų vertė vaikams ir ne tik iš dalies sutampa su paveikslėlių ar žodinių pasakojimų skaitymu ar klausymusi:

- kuria pozityvų ryšį su knygomis;
- plečia žodyną;
- stiprina atidaus klausymosi įgūdžius;
- ugdo kalbinę raišką;
- ugdo pasakojimo įgūdžius;
- ugdo vaizduotę ir kūrybingumą;
- ugdo meninį, estetinį suvokimą;
- pritaikomos biblioterapijai;
- gali padėti sustiprinti pasitikėjimą savimi, socialinius įgūdžius;
- padeda susišnekėti – vaizdų kalba universalesnė nei žodinė;
- stiprina vizualinį raštingumą ir kt.

Kokią vertę sukurs konkreti tylioji knyga, priklauso ne tik nuo jos turinio, bet ir nuo to, kaip ji skaitoma: ar vaikas klausosi pasakojimo ir tik stebi paveikslėlius, ar pats kuria pasakojimą, o gal jis kuria pasakojimą raštu ir taip, be kitų įgūdžių, tobulina rašybą bei rašytinę kalbą.

Pats kurdamas pasakojimą pagal tyliąją knygą vaikas ne tik lavina savo vaizduotę ir kitus įgūdžius, bet ir gali atsiskleisti, įterpdamas į pasakojimą dalykų, kurie jam rūpi, džiugina, neramina, kelia klausimų ir t. t. Išgirdę jo mintis atitinkamai į jas reaguoti gali mokytojai ar bibliotekininkai, tėvai ar net psichologai, jei vaikas pas juos lankosi.

Į ką atkreipti dėmesį skaitant tyliąją knygą?

Norėdami suprasti tyliąją knygą, turime išmokti skaityti vaizdų kalbą. Žinoma, veikėjus, pagrindinį naratyvą greičiausiai iškoduosime intuityviai

stebėdami paveikslėlių seką, tačiau svarbu atkreipti dėmesį į visas kiekvieno puslapio detales atskirai ir kartu jų visumą.

Įvairūs simboliai, proporcijos ir jų santykis, spalvos, ženklai turi reikšmę, mes juos atpažįstame ir be jokių žodinių nuorodų, tad nagrinėjant tiek paveikslėlių, tiek bežodę paveikslėlių knygą svarbu dėmesį atkreipti ne tik į pakankamai aiškias naratyvo nuorodas, bet ir įvairius elementus, kurie gali ką nors mums, skaitytojams, atskleisti, pavyzdžiui, didelis ir mažas, baltas ir juodas, raudonas, kelio ženklas, elementų ryškumas, jo kismas ir t. t.

Be abejonės, jūs, kaip istorijos pasakotojas ar skaitytojas, galite nuspręsti, ar jūsų istorijoje tai ką nors ir ką konkrečiai reikš.

Kaip pasirengti pasakojimui?

- Ruošdamiesi pasakoti vaikams pagal tyliąją knygą iš pat pradžių turite nusiteikti pasakoti. Kokiais nors žaidimais išjudinkite savo vaizduotę ir kūrybiškumą, atlikite kvėpavimo bei liežuvio pratimų, kad kalbėtumėte kuo sklandžiau.
- Iš anksto būkite peržiūrėję knygą, susipažinę su siužetu. Pagal savo būdą spręskite, ar jums reikia iš anksto stipriau pasiruošti, t. y. sugalvoti pasakojimo detales, veikėjų vardus, charakterius, ar jūs tą galite padaryti vietoje tiesiai prieš klausytojus.
- Iš anksto pamąstykite, kaip pasakojimą padaryti gyvesnį, įdomesnį, pavyzdžiui, gal jūsų personažas turi kokį priežodį, kurį nuolat vartoja, garsą, kurį išleidžia, ar panašiai.
- Pagalvokite, kokius veiksmus, elementus ar net daiktus galite pasitelkti istorijos pasakojimui. Nebūtina apsiriboti vien knyga.
- Apgalvokite svarbiausius klausimus, kuriuos užduosite vaikams.
- Nusiteikite, kad, susidėliojus pasakojimą, vis vien teks daugiau ar mažiau improvizuoti, atsižvelgiant į klausytojus.

Kaip pasakoti?

Garsinis tyliosios knygos „skaitymas“ ar pasakojimas stipriai grįstas istorijų pasakojimo kompetencijomis. Taigi, kas istoriją daro įdomią, ne tik dėl prasmų ir pačios istorijos, bet ir tiesiog įdomią klausytis?

- Pasakojimą pradėkite nuo pačios knygos apžiūrėjimo, supažindinimo su ja. Jei vaikai pirmą kartą regi bežodę knygą, paprastai ir trumpai pristatykite, kas tai per dalykas. Paaiškinkite, kad dabar jūs kursite jiems istoriją pagal paveikslėlius.
- Svarbi jūsų intonacija, kuri gali sustiprinti pasakojimą, suteikti jam švelnų, grėsmingą, humoristinį toną.
- Pasitelkite ištiktukus, ypač jei pasakojate mažiems vaikams, jie pagyvins pasakojimą.
- Pasitelkite judesius. Svarbu, kad jų būtų ne per daug, jie nebūtų chaotiški, tikslingi judesiai taip pat gali sustiprinti pasakojimą ir padidinti skaitytojų įsitraukimą: atsižvelgdami į siužetą galite belsti, šoktelėti, spragtelėti ir t. t. Paskatinkite šiuos judesius

kartu atlikti ir vaikus. Prisiminkite – mažiesiems fizinis judesys padeda išlaikyti dėmesį ilgiau.

- Jei mokate dainuoti, galite įterpti dainuojamų elementų.
- Galite į pasakojimą įtraukti ir pačius vaikus, pavyzdžiui, leiskite jiems sugalvoti tam tikrus dalykus, kuriuos įpinsite į pasakojimą: veikėjo vardą, amžių, miestą, kuriame vyksta veiksmas, ir t. t.
- Pasakodami arba po pasakojimo užduokite vaikams klausimų, susijusių su kūrinio ir jų patirtimi: kaip vaikai jautėsi klausydamiesi? Ar jaudinosi dėl pagrindinio veikėjo? Ar jie irgi norėtų patekti į tokį nuotykį? Ir t. t.
- Pasakodami nepamirškite leisti vaikams įsiziūrėti į paveikslėlius.

Kitaip tariant, pasitelkite jums tinkančius ir patinkančius istorijų pasakojimo meno, teatro, žaidimų elementus. Bet turėkite omenyje, kad ir paprastas nuoseklus pasakojimas yra vertybė.

Tyliąją knygą skaitome drauge, bet tyliai

Dar vienas būdas skaityti tyliąsias knygas yra tyloje. Tai galime daryti vieni sau mintyse kurdami istoriją pagal paveikslėlius, bet galime ir skaityti tyliai grupėje. Toks skaitymo metodas pradėtas taikyti pabėgėlių krizės akivaizdoje Lampedūzos saloje Italijoje. Kadangi į salą patekę pabėgėliai su vaikais nešnekėjo tomis kalbomis, kurias vartojo vietiniai, saloje įkurtoje bibliotekoje siekiant suteikti paramą pabėgėliams ir prieigą prie kultūros jų vaikams pradėti tylieji tyliųjų knygų skaitymai.

Tylieji tyliųjų knygų skaitymai vyksta, kai susibūrimo vedėjas rodo knygą visiems susirinkusiesiems, verčia jos puslapius, tačiau neįžodina pasakojimo – kiekvienas stebėtojas jį kuria savo galvoje. Kadangi vaizdų kalba gana universali, per tokius susitikimus atsiranda ir bendrystė, ir tarpusavio supratimas, nors vedėjas ir susirinkusieji nekalba bendra kalba.

Tokiuose susitikimuose ypač svarbus tampa neverbalinis bendravimas – šypsenos, žvilgsniai, veido mimikos, gestai. Svarbu versti knygą lėtai, stebėti, ar visi dalyviai jau spėjo apžiūrėti paveikslėlį, gal jie nori paimti knygą į rankas ir pasižiūrėti iš arčiau, stebėti, kokias emocijas jiems tie paveikslėliai kelia. Galima gestais atkreipti dėmesį į tam tikrus knygų elementus, atkurti veiksmus ar garsus (beldimas, švilpimas ir kt.), melodijas (niūniavimas, ritmingas caksėjimas ir kt.)⁶.

Kitaip tariant, tylusis skaitymas nebūtinai yra techniškai tylus, kaip ir tyliosios knygos gali turėti labai triukšmingas, garsias istorijas.

Taip pat labai svarbu tyliai skaitant tyliąsias knygas grupėje nebijoti tylos, ją prisijaukinti.

⁶ Doborah Soria, Mariella Bertelli. 10 Tips for Reading Silent Books in Community that Does Not Speak a Common Language

Prieiga per internetą: https://www.ibby.org/fileadmin/user_upload/Tips_for_SB.jpg

Rekomenduojamos knygos

Lietuvių autorių

Agnė Nananai. *Kas ateina, tas išeina* (knygiukas, galima parsisiųsti nemokamai adresu knygiukai.lt)

Babilaitė, Ieva. *(Ne)vienas*

Įvairių šalių autorių (Lietuvoje neleistos)

Becker, Aaron. *Journey*

Briggs, Raymond. *The Snowman*

Frazee, Marla. *The Farmer and the Clown*

Guilloppé, Antoine. *Loup Noir*

Jihyeon, Lee. *Pool*

Kerascoët. *I Walk with Vanessa: A Picture Book Story About a Simple Act of Kindness*

Lawson, JonArno. *Sidewalk Flowers*

Pett, Mark. *The Girl and the Bicycle*

Tan, Shaun. *Arrival*

Tregonning, Mel. *Small Things*

Watanabe, Issa. *Migrantai*
(išleista Lietuvoje 2022 m.)

Medžiagą parengė

Vaikų ir jaunimo literatūros departamento
Tyrimų ir sklaidos skyriaus specialistai

Redagavo KRD Leidybos skyrius